

Den syngende korporal

af Adam Bülow-Jacobsen

Én af de første dage i januar 2010 dukkede der et stort ostrakon op under udgravningen af den lille ørkenstation, som de gamle kendte under navnet Ξηρὸν Πέλαγος. Det vakte en vis opsigt blandt deltagerne, for stedet havde allerede skuffet os ved sin fattigdom på fund, ostraka eller andet. Nu var det jo tydeligvis ikke den type text, vi forventede at finde. Normalt finder man vagtlist, evt. officielle skrivelser, og først og fremmest store mængder private breve, udvekslet helt lokalt fra den ene station til den næste, om dagligdags sager.

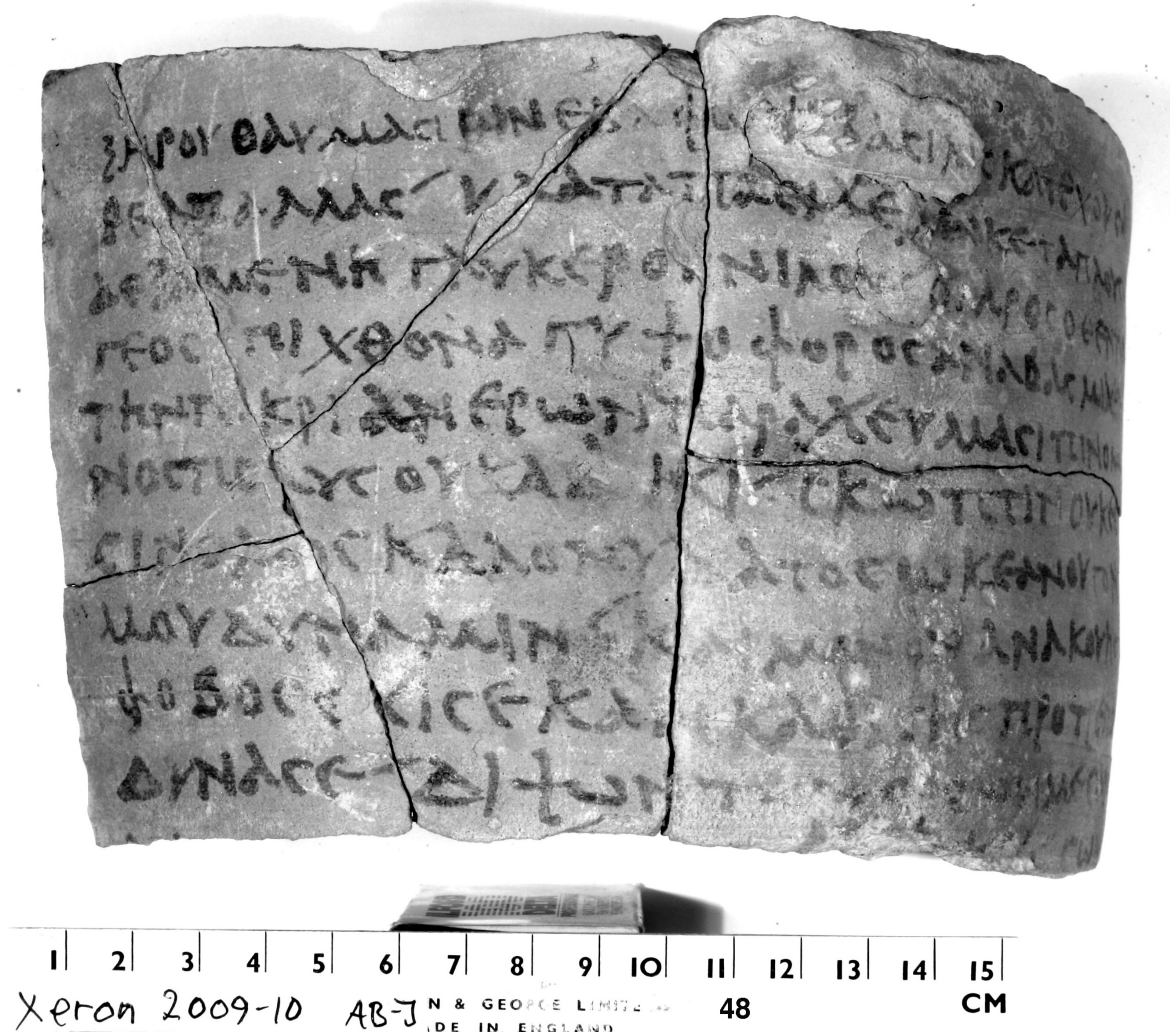
Men først måske en smule om hvor vi¹ var og hvorfor. Ξηρὸν Πέλαγος ligger øst for Nilen, på højde med Edfu, og nogenlunde midtvejs mellem Nilen og det Røde Hav. Nu om dage hedder stedet *Feisaleiya*. Det var en station, et *praesidium* kaldte romerne det, af en type som vi har udgravet i snart mange år.² Stationen, *praesidiet*, er markeret på *Tabula Peutingeriana* under navnet *Aristonis*, mens *Itinerarium Antoninianum* har det korrekte navn *Xeron*. *Aristonis* er naturligvis en forvanskning af en latinsk oversættelse af ξηρὸν til *aridum*, der så er blevet forkortet til *arid̄*, som så igen er blevet fejllæst til *Arist*(). Det græske navn Ξηρὸν Πέλαγος, 'Det tørre Hav', forstår man let når man er der. Fortet ligger på en stor, flad slette.

Det romerske fort ligger på 24° 55' 38,89 N 34° 13' 50,20 E, her .

-
1. 'Vi' vil her i alt væsentligt sige min kone, Héléne Cuvigny, der er projektleder, og mig selv, der tager os af teksterne, og Jean-Pierre Brun, Emmanuel Botte og Michel Reddé, der tager sig af arkæologien, altså først og fremmest udgraver teksterne, der hvor vi siger at de er, nemlig i affaldsbunkerne, som arkæologerne ellers ikke er meget for at grave i.
 2. Projektet, der betales af det franske udenrigsministerium, har været igang siden 1994 og drejer sig om udforskning af de romerske handelsveje mellem Nilen og Det Røde Hav. Et indtryk af hvad det drejer sig om kan findes i min artikel 'Byer og steder ved Rødehavet' i *Hvad tales her om? 46 artikler om græsk-romersk kultur. Festskrift til Johnny Christensen i anledning af hans afsked som professor ved Københavns Universitet*. Museum Tusulanum, 1996. p. 91-99.

Ved tidligere besøg på stedet var vor interesse blevet vakt af en meget stor affaldsbunke lige foran porten, som vi forestillede os måtte være fuld af beskrevne ostraka, men ak! Den bestod mest af grus og gips fra oprensninger af brønden. Når man prøver at forestille sig, hvor vigtig brønden må være for garnisonen ved sådan et lille fort midt i ørkenen, så forstår man måske bedre den tekst der blev fundet, og som jeg har valgt at publicere her til Gorms ære.³

O.Xer. inv. 48. Bredde 23,3 cm. Højde 13 cm. Skrevet med pen og blæk på den convexe side af et stykke af en amphora.

3. Gorm har faktisk allerede set teksten, for noget af det første jeg gjorde, da der blev lejlighed til at sende brev fra teltelejren, var at sende ham en transkription, så jeg ved at den interesserer ham.

- Ξηροῦ θαυμασίων ἔδαφῶν βασιλὶς κατέχουσα*
θεὰ Πάλλας / ὕδατα πᾶσι δέδωκε τὰ πλοῦσια
δεξαμενὴ γλυκεροῦ Νίλου / ὄμβρος ὅθεν πη-
γῆος ἐπὶ χθόνα γυψοφόρος ἀναβὰς μίχθη. /
- 5 *τὴν πικρίαν ἐρῶν παρὰ χεύμασι πινόμε-*
νος πολὺς οὐκ ἀδικί. / σκώπτειν οὐκ ἐσ-
τιν ὅμως καλὸν ὕδατος Ὀκεανοῦ γονί-
μου δύναμιν / καὶ μόνον ἂν ἀκούης
φόβος ἔχει σε κἂν καθίσης προτρέπειν
- 10 *δύνασε / δίψων τῶν ὀρέων μέγα νᾶ-*
μα[. . .] / σων

Da hovedparten af læserne nok ikke er papyrologer, vil jeg i stedet for et kritisk apparat give en rensket tekst, hvor de fonetiske ejendommeligheder er fjernet og diverse textrettelser er medtaget. Jeg har haft det store held at kunne diskutere teksten med Eric W. Handley og indirekte med Colin Austin (kort før hans død i august 2010), som har givet forskellige gode forslag, hvoraf jeg har brugt adskillige. De skal begge have tak for deres hjælp og interesse for denne underlige tekst.

- Ξηροῦ θαυμασίων ἔδαφῶν βασιλὶς κατέχουσα*
θεὰ Πάλλας / ὕδατα πᾶσι δέδωκε τὰ πλοῦσια
δεξαμενὴ γλυκεροῦ Νίλου / ὄμβρος ὅθεν πη-
γαῖος ἐπὶ χθόνα γυψοφόρος ἀναβὰς μίχθη /
- 5 *τὴν πικρίαν αἶρων. παρὰ χεύμασι πινόμε-*
νος πολὺς οὐκ ἀδικεῖ. / σκώπτειν οὐκ ἐσ-
τίν ὅμως καλὸν ὕδατος Ὀκεανοῦ γονί-
μου δύναμιν / καὶ μόνον ἂν ἀκούης
φόβος ἔχει σε κἂν καθιδῆς προτρέπειν
- 10 *δύναται / δίψων τῶν ὀρέων μέγα νᾶ-*
μα[. . .] / σων

Et forsøg på en oversættelse må lyde noget i retning af følgende:

Pallas, gudinde der hersker over Xerons underfulde land, har givet til alle rigeligt vand som hun har modtaget fra den ferske Nil – kildevand som blandes med det gipsholdige idet det kommer op til jord(overfladen). Det tager den bitre smag, og hvis man drikker det i mængde ved udspringet gør det ingen fortræd. Det er alligevel ikke godt at spotte det livgivende oceans vands kraft –

– Så langt går det nogenlunde, men derefter kniber det med meningen. Måske det følgende kan forstås

Blot du hører det (oceanet) griber frygten dig, og hvis du ser det – Den som tørster ... ørkenens brakvand

Lidt forklaring til nogle af ordene og rettelserne vil måske være velkommen:

3. ὄμβρος (han har glemt *beta*'et) er et poetisk ord for vand.
4. γυψοφόρος 'gipsførende' et udmærket ord, som ingen før vor digter har tænkt på at lave, sandsynligvis fordi de ikke boede i *Xeron*.
ὄθεν er jo normalt et adverbium, men kunne man forestille sig at det her er brugt som relativ pronomen?
μίχθη er vel en uaugmenteret aor. pass. ind. af μίγνυμι. Mon ikke subjektet er ὄμβρος? Syntaxen er tvivlsom, men det må være noget med at vandet blandes med gipsen.
χεῖμα 'strøm, flod' - meget poetisk ord, som findes hos Homer, Aischylos, Pindar og Euripides.
6. οὐκ εἰσι. Det enkleste må være at antage en forveksling af *tau* og *sigma* ligesom i linie 10. Handley foreslår tentativt og alternativt οὐκέτι eller οὐκ ἔνι. Austin, mere radikalt, οὐ σφιν.
- 8-10. καὶ μόνον ... δύναε (dvs. δύνασαι), eller måske man skal rette til δύναται som foreslået af Eric W. Handley, der også mener (og jeg er enig) at man bør rette καθις til καθιδῆς. Se 'Stavning' nedenfor.
9. ἔχει εἰ. Colin Austin foreslår at prøve med ἦρασε.
10. τῶν ὀρέων. ὄρος betyder på ægyptisk græsk selvfølgelig også 'bjerg', men først og fremmest betyder det 'ørken', *smt* på ægyptisk, hvilket kan skrives med hieroglyphen , der iflg Gardiner forestiller 'sandy hill-country over edge of green cultivation'. Ordet har givet oversættere af Herodot

problemer. I 2.8.1 skriver Hdt. at Ægypten er omgivet af ørken både mod øst og vest, og han bruger ordet *ὄρος*, som i alle danske oversættelser gengives ved 'bjerg'. Det bliver til pudsige oversættelser, som f.x. 'det arabiske bjerg' hos Hastrup og Hjortsø. Man burde have spurgt dem, hvad de troede det betød, mens de levede. How & Wells klarer sig ikke meget bedre i deres kommentar.

μέσα. μέσος kan betyde 'mellemgodt' eller 'halvdårligt'. Gad vidst om ikke det betyder brakvand her. Ørkenens vand er næsten altid svagt brak-agtigt. Det er såkaldt fossilt vand, dvs. lommer af vand der findes næsten overalt i 20-30 meters dybde, men som ikke fornys.

νῆμα endnu et poetisk ord for vand, men mest brugt af kirkefædrene, selvom tragikerne og Pindar også kender det. Homer bruger det tilsyneladende ikke.

Håndskriften

Teksten som vi har den er pænt skrevet i en nærmest bilineær skrift med få ligaturer, der uden vanskelighed kan dateres til 2. årh. e. Kr. som stratigrafien også antyder. Det kan ikke være digterens arbejdsmanuskript. Der er ingen rettelser eller overstregninger, men til gengæld er der nogle fejl, specielt forveksling af *tau* og *sigma* (se nedf.), der næppe kan være fonetiske fejl, men som godt kan skyldes fejllæsning af et manuskript som kopisten ikke forstod til fulde. Vi må altså forestille os en digter, der leverer et manuskript med de rettelser osv. som der må have været, og får 'ham med den pæne håndskrift' til at lave en pæn kopi, formentlig til oplæsningen.

Stavning

Den der skrev dette digt talte, og specielt udtalte, jo selvfølgelig en anden slags græsk end Platon. For ham var der ingen forskel på lange og korte vokaler, og iotacismen var næsten komplet allerede. Vi skal altså regne med, at ethvert *iota* eventuelt skal forstås som *ει*, eller muligvis som *η* og *vice versa*. Han har næppe gjort forskel på *οι* og *υ*, men har dog formentlig ikke udtalt dem helt som 'i'. Denne udvikling var endnu ikke fuldbåret i 2. årh. e. Kr., hvor teksten blev skrevet. Man må derfor også regne med, at det lange 'e' (*η*) til tider forveksles med det korte 'e' (*ε*, eller *αι*). Vor digter og skriveren har helt sikkert ikke kunnet høre forskel på *omikron* og *omega*. Hvis hans modersmål var ægyptisk, kan han have haft svært ved at kende forskel på aspirerede og uaspirerede, stemte og ustemte konsonanter, så vi må altid holde et øje åbent for den mulighed, at *π*, *τ*, *κ* eventuelt repræsenterer *φ*, *θ*, *χ*, eller sågalt *β*, *δ*, *γ*, og *vice versa*. Læg hertil, at den romerske hær næppe stillede krav om litterære kvalifikationer, når de hvervede folk. Alt dette taget i betragtning, må man sige at det ikke er så slemt. De

eneste 'stavefejl' han begår er nogle uskyldige iotacismer, når han skriver ι for ϵ : $\acute{\alpha}\delta\iota\kappa\acute{\iota}$ og $\sigma\acute{\omega}\pi\tau\iota\upsilon$ for $\acute{\alpha}\delta\iota\kappa\acute{\epsilon}\iota$ og $\sigma\acute{\omega}\pi\tau\epsilon\iota\upsilon$ i linie 6, $\acute{\epsilon}\chi\iota$ og $\pi\rho\omicron\tau\rho\acute{\epsilon}\pi\iota\upsilon$ for $\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota$ og $\pi\rho\omicron\tau\rho\acute{\epsilon}\pi\epsilon\iota\upsilon$ i linie 9. $\acute{\epsilon}\rho\omega\upsilon$ for $\acute{\alpha}\lambda\rho\omega\upsilon$ i linie 5, og $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\epsilon$ for $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\sigma\alpha\iota$ i linie 10 er ligeså uskyldigt, næsten normalt, men det er lidt underligt at det nok skal rettes til $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\tau\alpha\iota$ som foreslået af Handley. $\epsilon\sigma\sigma\iota\upsilon$ for $\acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\upsilon$ i linie 6-7 er også lidt underligt ligesom $\kappa\alpha\theta\iota\sigma\iota\gamma\epsilon$ i linie 9 der nok skal rettes til $\kappa\alpha\theta\iota\delta\eta\gamma$ (Handley). Noget tyder på at vor digter havde et problem med at kende forskel på σ og τ eller δ . Dette er ikke et ellers kendt problem og må vel være en 'læsefejl', snarere end en 'hørefejl'. Det 'glemte' β i $\acute{\omicron}\mu\beta\rho\sigma$ (linie 3) er ikke mærkeligt.

Mening?

Alt ialt synes jeg han klarer sig fint på græsk, men hvad mener han? For vi må jo indrømme, at teksten ikke er umiddelbart forståelig. Det er noget med vand, så meget er klart, og det giver jo god mening her midt i ørkenen, hvor mangel på vand betød døden, hvis man ikke evakuerede straks. Når vi hertil lægger, at brønden helt tydelig har voldt dem problemer og ustandseligt har måttet renses for den gullige, klistrede gips, som der er så meget af i overfladelagene, så giver det god mening at betragte digtet som en hyldest til vandforsyningen, formentlig efter en større oprensning. Måske skal vi forstå det med kildevandet der blandes med det gipsholdige vand og fjerner den bitre smag sådan, at de har gjort brønden dybere, og derved opnået en bedre vandkvalitet end før.

Athene

Digtet er dediceret til Athene, hvilket kunne være underligt, men Athene er faktisk skytsgudinde for fortet *Xeron*. Det ved vi fra breve sendt derfra, som vi har fundet ved den næste station nordpå ad vejen, hvor Zeus var skytsgud. Man havde nemlig den vane i breve at forsikre modtageren om, at man på hans vegne tilbad den lokale guddom, en såkaldt *προσκύνημα*-formel. Ved Zeus' station, $\Delta\iota\acute{\omicron}\varsigma$, har vi således fundet en del breve med formlen $\tau\acute{o}$ *προσκύνημα ἡμῶν ποιῶ παρὰ τῇ κυρίᾳ Ἀθηνᾶ* (eller lignende, her fra O.Dios inv. 52), som altså må være sendt fra *Xeron* til *Dios*. Det vides ikke, hvordan denne Athene så ud, men hun har næppe lignet den Aigis-bærende skjoldmø som vi kender. I Oxyrhynchus blev Athene således identificeret med $\Theta\omicron\eta\eta\rho\iota\varsigma$ (*Ta-weret*), som var en flodhest med ansvar for moderskab og børnefødsler. Vi ved ikke hvilken form Athene havde i ørkenen, men *Xeron* var ikke det eneste sted hvor hun var skytsgudinde.

Nilen og Oceanet⁴

Den oprindelige ægyptiske opfattelse var, at Nilen udsprang af et ur-vand der omgav hele verden, og at den løb ud i et hav, der var forbundet med det samme ur-vand, som grækerne kaldte Ὠκεανός. Samtidig havde man en fornemmelse af at der måtte være en underjordisk Nil, der løb gennem dødsriget.⁵ Der antydes endda noget om en himmelsk Nil, der sørger for regnvejr. Tidlige græske naturfilosoffer, fx Thales, synes at have tilsluttet sig denne opfattelse, men Herodot (2.23) forkaster den. Det hjalp dog ikke meget, for tanken om 'oceanet' dukker op igen og igen langt op i romertiden, og altså også her.

Selvom alle græske forfattere fra Herodot og frem afviser Thales' teori, er dette verdensbillede altså fortsat en del af det fælles gods, som digteren kan trække på. Det behøver ikke betyde at han eller hans tilhørere har troet på det for alvor. Jeg tænker mig altså, at linierne 3-8 skal forstås på baggrund af den opfattelse, at alt vand kommer fra Nilen, der igen kommer fra oceanet, så den der brokker sig over det væmmelige brakvand i ørkenen, spotter samtidigt oceanet, hvorfra alt vand kommer. Hvis linie 4 er rigtigt forstået, må meningen være, at kilde-vandet nedefra er fersk og forbedrer kvaliteten af brakvandet i de højere lag.

Metrik

Teksten er skrevet ud i linier af hexameterlængde, men det er ikke hexametre. Som det sommetider er tilfældet i papyri,⁶ så er verselængden ikke den samme som linielængden, men versene er adskilt med en skråstreg.

Som allerede nævnt har jeg nydt godt af kommentarer fra Eric W. Handley og jeg citerer hvad han skriver om metrikken:

'Metre is dactylic octameter catalectic. Lines 2-6⁷ show a regular metrical break after the long element in the sixth foot; a break between the short syllables there appears in line 1, followed by

-
4. Dette afsnit refererer hovedsagligt Danielle Bonneau, *La crue du Nil*, Paris 1963, pp. 143-144.
 5. Den dag idag kan man møde forestillingen om en underjordisk Nil, under det vestlige Sahara, der bringer vand til oaserne Kharga, Dakhla, Fara fra og Bahariya.
På ægyptisk arabisk betyder *bahr* både 'hav' (fx. *el bahr el Ahmar*, Rødehavet) og 'stor flod', fx. *el bahr* (evt. med tilføjet *en Nil*), 'Nilen'.
 6. Se fx. E.G. Turner, *Greek Manuscripts of the Ancient World*, 1987², nr. 30. Det par eksempler jeg kender, er tidligere, ptolemæiske papyri. Når skriveren her skriver i linier der er kortere end versene, må det skyldes at hans ostrakon ikke var bredere.
 7. Handley refererer til linierne i en udskrift han har lavet i verselinier, ikke papyrussens liniefald. 2-6 svarer altså til 2-11 i min transskription.

a spondaic close; in general, the flow of the metre and sense may be intended to reflect the flow of the water. ὕδωρ with a long first syllable (as in 2 and 5 [= 2 og 7] is admissible in epic; the final long syllable of γυψοφόρος (3) [4] scans long by metrical position; ἀκουῆς (6) [8] has a short middle syllable by correption.’

Til et dansk publikum kan det bemærkes, at versene selvfølgelig skal synges på melodien ‘Gorm sine høns udi haven lod flyve’.

Digterens forudsætninger.

Man kan mene om digtet hvad man vil, men det var ikke enhver der kunne producere sligt. Vor digter har læst sine klassikere.⁸ Han har selvfølgelig læst Homer, det havde alle der læste litteratur, hvis vi skal dømme efter antallet af Homerpapyri der er fundet i Ægypten. Mit gæt er, at han også har læst Pindar og Aischylos. Hvis han har læst Pindar, bør det fremhæves at han undgår det indlysende ἄριστον μὲν ὕδωρ, som en billigere lejligheds-poet kunne være faldet for, men Eric Handley kommer til at tænke på beskrivelsen af Aetna i udbrud (Pi. *Pyth.* 1.48-50) τέρας μὲν | θαυμάσιον προσιδέσθαι, | θαῦμα δὲ καὶ παρῑόντων ἀκούσαι p.g.a. modsætningen mellem ‘se’ og ‘høre’ i linierne 8-9.

Digteren og hans publikum

Men hvordan skal vi forklare os digtet existens? Der er andre af samme slags, hvor en ellers ukendt digter giver sig til at nedskrive et hyldestdigt til én eller anden lejlighed. Den bedst kendte er vel Dioskoros fra Aphroditopolis, der var notar og skrev kontrakter engang i 5. årh., og som ofte prydede bagsider af udtjente dokumenter med sine poetiske udgydelser. Et andet eksempel ligner dette en del, men er på latin. Det

8. Statistik er som bekendt Djævelens værk, og derfor også fristende. Man kan, måske, danne sig en idé om forskellige forfatteres popularitet i Ægypten ved at undersøge i hvilket omfang deres værker er overleveret på papyrus ved hjælp af web-sitet Trismegistos, hvori nu er inkluderet The Leuven Database of Ancient Books (<http://www.trismegistos.org/ldab/search.php>). Overleveringen af de mest klassiske klassikere ser sådan ud:

Homer 1886 (869)

Pindar 60 (32)

Aischylos 44 (37)

Sophokles 49 (19)

Euripides 206 (83)

Menander 171 (62)

Tallene angiver det samlede antal fra hele den græske periode, mens de i parentes angiver fragmenter fra 2. århundrede, altså samtidige med vort ostrakon.

stammer fra det romerske fort i Bu Njem i det nuværende Libyen,⁹ og lovsynger en reparation af fortets port. Digtet fra Bu Njem er skrevet af centurionen, og vi kan næppe forestille os at vort digt er skrevet af en menig soldat, selvom en del af dem synes at have kunnet skrive. På den anden side var der ikke nogen centurion i *Xeron*, det var fortet alt for lille til. Hele garnisonen var vel ikke over 20 mand, og den øverstbefalende, *curator praesidii*, havde, i det tilfælde hvor vi ved det, rang af *signifer*. Andre lokale underofficerer havde rang af *duplicarius* og *sesquiplicarius*. Vi må vel forestille os at én af disse ganske ydmyge underofficerer er vor digter. Digtet har næppe blot været til skrivebordsskuffen, men må vel være blevet deklameret, sikkert af digteren selv, en aften hvor man holdt fest i olielampens skær, og måske havde lidt selvdødt æsel at koge linsesuppen på, ja måske endda en pattegris af dem der levede på affaldsbunken. Den aften har man sikkert fået vin for at forjage den, trods alt, stadig grimme smag af brakvand.

bulow@wanadoo.fr

9. Se R. Rebuffat, 'Le centurion M. Porcius Iasuchthas à Bu Njem' *Libya Antiqua NS I*, 1995, p. 79-123. Teksten er måske lettere tilgængelig i J.N. Adams, 'The poets of Bu Njem. Culture and the Centurionate.' *JRS* 85, 1995, 109-134.